

Susanna Milander-Tenn

SOVITTELUN OIKEUDELLISET PERUSTEET

Lähisuhdeväkivallan sovittelun näkökulma

Liiketalouden koulutusohjelma

2013

SOVITTELUN OIKEUDELLISET PERUSTEET, LÄHISUHDEVÄKIVALLAN SOVITTELUN NÄKÖKULMA

Milander-Tenn, Susanna
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Lokakuu 2013
Ohjaaja: Kuohukoski, Minna
Sivumäärä: 28

Asiasanat: sovittelu, rikos, lähisuhdeväkivalta, oikeus, suostumus, soviteltavuus.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tarkastella sovittelun oikeudellisia perusteita ja niiden soveltamista käytännössä Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla erityisesti lähisuhdeväkivallan näkökulmasta tarkasteltuna. Opinnäytetyö koostuu teoriaosuudesta ja empiriaosuudesta. Teoriaosuudessa tarkasteltiin sovittelun oikeudellisia perusteita lainsäädännön ja lainvalmisteluaineiston pohjalta. Empiriaosuudessa keskityttiin oikeudellisten perusteiden soveltamiseen käytännössä. Tutkimusmenetelminä käytettiin tekstianalyysejä ja teemahaastattelua.

Sovittelun oikeudellisten perusteiden mukaisesti sovittelua on mahdollista harjoittaa ainoastaan siihen vapaaehtoisen suostumuksen antaneiden asianomaisten kesken sekä vain sellaisissa rikos- ja riita-asiassa, joissa asianomaiset ymmärtävät sovittelun merkityksen sekä heille itselleen että heidän asiansa käsittelylle. Lisäksi sovitella voidaan ainoastaan sellaisia tapauksia, jotka luonteensa vuoksi soveltuvat soviteltavaksi. Lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tapauksien soveltumisarvioinnissa tulee käyttää vieläkin enemmän harkintaa kuin arvioitaessa tavallisten rikos- ja riita-asioiden soveltuvuutta soviteltavaksi. Empiriaosuudessa selvitettiin, miten Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla näiden edellytysten täytyminen varmistetaan. Empiriaosuus toteutettiin kahden Varsinais-Suomen sovitteluohjaajan haastatteluna.

Haastateltaessa Varsinais-Suomen sovittelutoimiston kahta ohjaajaa, kävi ilmi, että Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla lain ja sen esitöiden tarkoitus huomioitiin ja käytännön työssä sovitteluohjaajat sovelsivat lainsäädäntöä sekä ottivat lähisuhdeväkivallan sovittelun kohdalla huomioon lainsäätäjän lainesivalmistelutöissä mainitsemat erityispiirteet. Sovitteluohjaajat kokivat vaikeimmaksi osapuolten ymmärryksen tason arvioinnin. Suostumuksen vapaaehtoisuuden arvioinnissa sovitteluohjaajat luottivat osapuolten kertomuksiin sekä sovittelijoiden havaintoihin. Soviteltavien tapauksien soveltuvuusarvioinnissa tarkasteltiin osapuolten tilannetta kokonaisuutena ja pohdittiin sovittelun etuja ja haittoja osapuolille. Lain esivalmistelutöissä mainitut tapaukset, joihin sovittelu ei lainsäätäjän mukaan sovi, otettiin vakavasti. Kumpikin sovitteluohjaaja piti lähisuhdeväkivaltaa sovitteluun soveltuvana asiana, kunhan sovittelun yleiset edellytykset täyttyvät.

MEDIATION OF CRIMES AND DISPUTES, THE VIEW POINT OF CLOSE RELATIONSHIP VIOLENCE

Milander-Tenn, Susanna

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in business and administration

October 2013

Supervisor: Kuohukoski, Minna

Number of pages: 28

Keywords: mediation, crime, violence in close relationship, justice, consent for mediation, suitability for mediation

The purpose of this thesis was to examine the legal grounds for mediation and their application to practice at Varsinais-Suomi Mediation Office especially from the viewpoint of violence in close relationships. The thesis consists of a theory part and an empirical part. In the theory part legal grounds for mediation were examined on the basis of legislation and law-drafting material. The empirical part concentrates on the application of legal grounds to practice. Textual analysis and the topic interview were used as research methods.

According to legal grounds, mediation is only possible between parties concerned that voluntarily consent to it and only in such crime and dispute cases where the parties involved understand the meaning of mediation both for themselves and for the hearing of their case. Besides only such cases can be mediated that are suitable for mediation. In cases concerning close relationship violence suitability evaluation for mediation requires much more consideration than that of regular crime and dispute cases. The empirical part of the research explains how Varsinais-Suomi Mediation Office ensures that these conditions for mediation are fulfilled. The study was conducted by interviewing two mediation officials at Varsinais-Suomi Mediation office.

When two mediation officials were interviewed it was revealed that the purpose of both law and law-drafting was taken into account at Varsinais-Suomi Mediation Office. Mediation officials put legislation into practice and took into account the special features mentioned by legislator in preliminary work of law-drafting regarding the mediation of violence in close relationships. The most difficult for the mediation officials was to evaluate the level of understanding of the parties. In the evaluation of the voluntariness of consent the mediation officials trusted the stories of the parties and their own observations. In suitability evaluation of the cases to be mediated the situation of the parties involved was studied as a whole, and the advantages and disadvantages of mediation for both parties were considered. The cases mentioned in law-drafting as not suitable for mediation were taken seriously. Both mediation officials considered cases involving violence in close relationships to be suitable for mediation as long as general conditions for mediation are fulfilled.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	4
1.1	Tutkimusmenetelmät.....	4
1.2	Tutkimuksen toteutus.....	6
2	SOVITTELUTOIMINTA JA SEN OIKEUDELLINEN MERKITYS.....	7
2.1	Sovittelun määritelmä.....	7
2.2	Asioiden ohjautuminen sovitteluun.....	8
2.3	Sovitteluprosessin kuvaus.....	9
2.4	Lähisuhdeväkivalta ja sovittelu.....	10
2.5	Vahingonkorvaukset sovittelussa.....	12
2.6	Sovittelun merkitys oikeusprosessissa.....	13
3	SOVITTELUN OIKEUDELLISET PERUSTEET.....	15
3.1	Sovittelun lainsäädännöllinen perusta.....	15
3.1.1	Suostumus sovitteluprosessiin.....	15
3.1.2	Sovitteluun soveltuminen.....	17
3.2	Lähisuhdeväkivallan sovittelun oikeudellinen perusta.....	17
4	OIKEUDELLISTEN PERIAATTEIDEN SOVELTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ VARSINAIS-SUOMEN SOVITTELUTOIMISTOLLA.....	19
4.1	Sovittelun merkityksen ymmärtämisen varmistaminen.....	19
4.2	Vapaaehtoisuuden varmistaminen.....	20
4.3	Tapausten soviteltavaksi soveltuminen.....	20
4.3.1	Soviteltavuuden arviointi.....	20
4.3.2	Lähisuhdeväkivallan soviteltavuus.....	22
5	POHDINTAA.....	23
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO.....	24
7	LOPUKSI.....	26
	LÄHTEET.....	27

1 JOHDANTO

Tämän työn tarkoituksena on selvittää, minkälaisia oikeudellisia edellytyksiä sovittelulle on lainsäädännössä annettu sekä miten näiden edellytysten toteutuminen Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla varmistetaan erityisesti lähisuhdeväkivaltaan liittyvän sovittelun kohdalla. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, miten sovitteluun saapuvien lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tapausten soveltuvuus soviteltavaksi määritellään; mitkä ovat ne kriteerit, joiden tulee täytyä, jotta tapauksen voidaan katsoa soveltuvan soviteltavaksi sekä miten näiden kriteerien täyttymistä seurataan Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla koko sovitteluprosessin ajan.

Vaikka sovittelu on lakisääteistä, käydään yhteiskunnallisella tasolla yhä edelleen keskustelua lähisuhdeväkivallan sovittelun oikeutuksesta. Tästä syystä kaikki kannanotot ja tutkimukset, jotka tukevat sovittelun perusteltavuutta, ovat yhteiskunnallisesti hyödyllisiä. Tulen työssäni ottamaan kantaa lähisuhdeväkivallan soveltumiselle sovitteluun, joten työni voidaan nähdä olevan myös yksi perusteltu kannanotto yhteiskunnalliseen keskusteluun lähisuhdeväkivallan sovittelun puolesta.

Kiinnostus aiheeseen nousi omasta kokemuksestani. Olen toiminut rikos- ja riita-asioiden vapaaehtoissovittelijana noin 4,5 vuotta, joista reilun vuoden ajan olen sovittelut myös lähisuhdeväkivaltaan liittyviä tapauksia. Opinnäytetyöni tukee samalla siis oman osaamiseni kehittymistä lisäämällä omaa tietouttani sovittelun yleisistä periaatteista ja niiden soveltamisesta. Lisäksi sovittelu on toimintana edelleen suurimmalle osalle väestöä varsin tuntematonta, joten työlläni pyrin myös lisäämään niin itse sovittelun kuin sovitteluprosessinkin ymmärrettävyyttä.

1.1 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni kuuluu oikeustieteen alaan, joten tutkimusmetodini on jo lähtökohtaisesti laadullinen. Oikeustieteellinen kirjoittaminen on pohjimmiltaan lähdeaineistoihin perustuvaa argumentaatiota ja sanoilla vaikuttamista, jossa tarkoituksena on esittää asioita uudesta näkökulmasta. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka rakentuu voimassaolevien oikeuslähteiden varaan, jolloin tutkimusongelmana on selvittää, mikä on

lain keskeinen sisältö käsiteltävän ongelman osalta. Lisäksi oikeusdogmatiikassa tarkastellaan, miten lain mukaan kyseisessä tilanteessa tulisi toimia. Menetelmänä oikeusnormien tutkimuksessa käytetään tekstianalyysiä. (Husa, Mutanen & Pohjalainen 2008, 13, 16, 20, 25.) Teoriaosuudessa tarkastelun kohteena ovat siis voimassaoleva lainsäädäntö ja lain valmisteluaineisto.

Empiriaosuudessa tutkimuksen kohteena ovat ne käytännöt ja toiminnot, joilla oikeudellisten periaatteiden toteutuminen Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla varmistetaan. Näin ollen myös työni empiriaosuudessa käytettävä tutkimusmetodi on laadullinen, koska tieto, jota tutkimuksella pyritään saavuttamaan, löytyy muutamalta ihmiseltä, eikä näin ollen tarvetta kvantitatiivisille tiedonkeräysmenetelmille ole. Tarkoitukseni on tutkia, miten sovittelun oikeudellisten perusteiden toteutuminen Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla varmistetaan. Käytännössä siis tarkastellaan ensinnäkin sitä, miten sovitteluun osallistujien suostumus sovitteluun varmistetaan. Toisekseen tarkastellaan, miten tapauksen soveltuvuus soviteltavaksi arvioidaan ennen prosessin alkamista sekä koko prosessin aikana.

Luonnollinen valinta haastateltaviksi olivat Varsinais-Suomen sovittelutoimiston sovitteluohjaajat, jotka harjoittavat päivittäin työssään oikeudellisten perusteiden soveltamista. Myös itse sovittelijat osallistuvat perusteiden toteutumisen arviointiin, varsinkin lähisuhdeväkivallan sovittelun ollessa kyseessä. Sovittelijat raportoivat aina sovitteluohjaajalle osapuolet tavattuaan, jonka jälkeen sovitteluohjaaja tekee päätöksen sovittelun aloittamisesta sovittelijoiden kertomusten perusteella. Tästä syystä tarkastelen myös sitä, miten sovitteluohjaajat sovittelijoiden kertoman perusteella tekevät päätöksen tapauksen soveltuvuudesta soviteltavaksi sekä varmistavat, että oikeudelliset periaatteet toteutuvat.

Tutkimusmenetelmäksi valitsin teemahaastattelun. Haastattelu on tiedonkeräysmenetelmä, jossa tutkittavat saavat itse kertoa asiat omalta kannaltaan. Haastattelu mahdollistaa tutkijalle pääsyn tutkittavien ajatusmaailmaan. Tässä tutkimuksessa sovitteluohjaajien subjektiiviset käsitykset antavat tietoa oikeudellisten perusteiden toteutumisesta käytännössä. Teemahaastattelu on strukturoidun ja avoimen haastattelun välimuoto, jossa haastattelun teemat eli aiheet on etukäteen päätetty mutta niiden tarkka muoto ja järjestys puuttuvat. Itse haastattelutilanteessa täydentävillä kysymyk-

sillä voidaan hankkia lisää tietoa haastattelun aikana esille nousseista asioista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 185, 204, 207, 208.) Teemahaastattelun vahvuutena on, että se antaa tutkijalle mahdollisuuden toimia tilanteen mukaan ja täsmentää esille nousseita asioita tarkentavilla jatkokysymyksillä.

Opinnäytetyössäni pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Mitkä ovat sovittelun oikeudelliset perusteet?
- Miten sovittelun oikeudellisten perusteiden toteutuminen Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla varmistetaan?

1.2 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutettiin kahden Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla työskentelevän sovitteluohjaajan teemahaastatteluna. Haastattelut suoritettiin kesäkuussa 2013 Varsinais-Suomen sovittelutoimiston tiloissa. Kummatkin haastateltavat työskentelevät lähisuhdeväkivaltatapausten parissa. Molemmilta ohjaajilta kysyttiin alla oleviin teemoihin liittyen samat kysymykset sekä keskustelun aikana syntyneitä tarkentavia kysymyksiä.

Teemoina haastattelussa käytetään seuraavia aiheita:

- Sovittelun merkityksen ymmärtämisen varmistaminen.
- Vapaaehtoisen suostumuksen varmistaminen.
- Arviointi tapauksen soveltuvuudesta soviteltavaksi.
- Lähisuhdeväkivallan soveltuvuus soviteltavaksi yleisesti.

2 SOVITTELUTOIMINTA JA SEN OIKEUDELLINEN MERKITYS

2.1 Sovittelun määritelmä

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on maksuton, puolueeton ja osapuolten vapaaehtoisuuteen perustuva palvelu, jossa rikoksen tai riidan osapuolilla on mahdollisuus käsitellä uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä sopia niiden mahdollisesta hyvittämisestä. Sovittelussa rikoksen ja riidan osapuolet saavat itse vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn sekä asiaansa koskevaan päätöksentekoon. Sovittelijat huolehtivat siitä, että sovittelun lopputulos ja mahdollinen sovinto on syntynyt osapuolten yhteisenä sopimuksena. (THL:n www-sivut 2013.)

Sovittelijat ovat vapaaehtoisia henkilöitä, jotka ovat saaneet sovittelukoulutuksen. Sovittelijoiden tulee olla puolueettomia. Heitä sitoo lisäksi vaitiolovelvollisuus. Heidän tehtävänä on auttaa rikoksen tai riidan osapuolia neuvottelussa riidan tai rikosasian aiheuttaman konfliktin ratkaisemiseksi. (THL:n www-sivut 2013.) Sovittelija toimii välittäjänä osapuolten välillä. Hänen tarkoituksenaan ei ole ratkaista osapuolten välisiä erimielisyyksiä vaan auttaa heitä itse pääsemään ratkaisuun asiassa. (He 93/2005.)

Sovittelussa on mahdollista käsitellä rikoksia, joiden arvioidaan soveltuvan soviteltaviksi. Soveltuvuutta arvioitaessa otetaan huomioon rikoksen laatu, tekotapa, rikoksesta epäillyn ja uhrin keskinäinen suhde sekä muut rikokseen liittyvät seikat. Sovitteluun soveltuvia rikoksia ovat esimerkiksi omaisuusrikokset, vahingonteot, pahoinpitelyrikokset ja sellaiset vähäiset riita-asiat, joissa vähintään toinen osapuoli on luonnollinen henkilö. Sovittelun on mahdollista olla joko rikosprosessille rinnakkainen tai sitä täydentävä menettely. (THL:n www-sivut 2013.)

Sovittelussa rikosasian tai riita-asian osapuolet pyrkivät kumpaakin osapuolta tyydyttävään sopimukseen asian hyvittämiseksi. Sovittelun tärkein tavoite on saada tekijä ottamaan vastuu tekojensa seurauksista sekä tapahtuneen rikoksen hyvittäminen uhrille. (He 93/2005.) Sovittelumenettelyssä pyrkimyksenä on saada rikosentekijä kantamaan vastuuta teostaan myös koko yhteisölle, ei pelkästään uhrille. Rikoksen

tekijän osallistuessa aiheuttamansa vahingon korvaamiseen, sopeuttaa se häntä osaksi yhteisöä. Sen lisäksi, että rikossovittelu säästää yhteiskunnan varoja, sillä on havaittu olevan myös inhimillistä merkitystä rikosasian osapuolille sekä kasvatuksellista merkitystä erityisesti nuorille rikoksentekeijöille. Rikossovittelulla voidaan parhaimmillaan lieventää tai jopa poistaa rikoksen aiheuttamia henkisiä ja aineellisia haittoja sekä ehkäistä uusintarikollisuutta. (Suomen sovittelufoorumin www-sivut 2013.) Sovittelu mahdollistaa myös rikoksentekeijälle mahdollisuuden hyvittää tekemänsä vääritys ilman rikolliseksi leimautumista (Sovittelutyöryhmän mietintö 2006).

Sovittelun yleiset periaatteet perustuvat lainsäädäntöön. Sovittelu on sovittelulain 1 §:n nojalla täysin maksutonta ja saman lain 2 §:n nojalla täysin vapaaehtoista. Sovittelun luottamuksellisuudesta säädetään sovittelulain 20 §:ssä. Tapahtumien käsitteleminen sovittelutapaamisessa on luottamuksellista, sillä sovittelijat ovat julkisuuslain 621/1999 23 §:n nojalla vaitiolovelvollisia. Puolueettomuuden perustana on sovittelulain 1015/2005 17 §:n 2 kohta, jonka mukaisesti sovittelijan tulee sovittaa puolueettomasti ja kaikkia osapuolia kunnioittaen. (Sovittelulaki 1015/2005, 1 §, 2 §, 17 §, 20 §.)

2.2 Asioiden ohjautuminen sovitteluun

Sovittelulain 13 §:n mukaisesti aloitteen sovittelua koskien voi tehdä rikoksesta epäilty, rikoksen uhri, poliisi- tai syyttäjäviranomainen tai muu viranomainen. Kun kyseessä on väkivaltaa sisältävä rikos, joka on kohdistunut rikoksesta epäillyn puolisoon, lapseen, vanhempaan tai muuhun heihin rinnastettavaan läheiseen, on aloitteen teko-oikeus kuitenkin ainoastaan poliisi- tai syyttäjäviranomaisella. Näin ollen lähisuhdeväkivaltaa koskevat tapaukset eivät tule sovitteluun muiden viranomaisten tai asianomaisten itsensä toimesta. (Sovittelulaki 1015/2005, 13 §.)

Päätöksen rikoksen soviteltavaksi ottamisesta tekee aina paikallinen sovittelutoimisto. Sovittelutoimiston vastuuhenkilö päättää sovittelun aloittamisesta varmistuttuaan, että sovittelulain 2 §:ssä säädetty edellytykset sovittelulle ovat olemassa, sekä arvioituaan, soveltuuko kyseinen asia soviteltavaksi. Riita-asian ollessa kyseessä sovittelu-toimisto lisäksi arvioi, onko asian käsittely sovittelussa tarkoituksenmukaista. (Sovit-

telulaki 1015/2005, 15 §.) Kielteisestä sovittelupäätöksestä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen hallintolainkäyttölain säädösten mukaisesti. (Sovittelulaki 1015/2005, 23 §).

Sovittelutoimiston päätettyä ottaa asia soviteltavaksi tulee toimiston nimetä tapaukseen sellainen sovittelija, joka soveltuu tehtävään kokemuksensa ja henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella. Valittu sovittelija ei myöskään saa olla esteellinen hallintolaissa 434/2003 tarkoitetulla tavalla. (Sovittelulaki 1015/2005, 16 §.) Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla sovittelijat työskentelevät pareittain, joten jokaista tapausta hoitamaan valitaan kaksi sovittelijaa.

2.3 Sovitteluprosessin kuvaus

Sovittelutoimiston tehtyä päätös sovittelutapauksen ottamisesta käsittelyyn siihen valitaan sovittelijat. Tämän jälkeen sovittelijat sopivat keskenään jutun käsittelyyn liittyvästä työnjaosta. Seuraavaksi he kutsuvat osapuolet paikalle joko yhdessä tai erikseen. Rikos- ja riita-asioiden ollessa kyseessä osapuolet voidaan kutsua suoraan sovittelutapaamiseen. Lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tapausten kohdalla osapuolet tavataan kuitenkin aina ensin erikseen, jotta sovinnon edellytyksiä ja yhteistapaamisen tarkoituksenmukaisuutta voidaan arvioida sekä valmistaa osapuolia kohtaamaan toinen osapuoli yhteistapaamisessa. (Iivari 2008, 33, 37–40.)

Sovitteluistunnon aluksi käydään läpi sovittelun periaatteet sekä varmistetaan, että osapuolet ymmärtävät tilanteen ja sen merkityksen. Tämän jälkeen käydään läpi tapahtumien kulku ja osapuolten näkemykset tapahtuneesta sekä keskustellaan sen herättämistä ajatuksista ja tunteista. Lisäksi voidaan pohtia keinoja, joilla vastaavanlaiset tilanteet voitaisiin jatkossa välttää. (Iivari 2008, 45–46.)

Osapuolten päästyä tapahtuneesta yhteisymmärrykseen voidaan aloittaa neuvottelut, joiden aikana osapuolet saavat keskustella asian hyvittämisestä ja korvausvaihtoehdoista. Kun osapuolet ovat päätyneet molempia tyydyttävään ratkaisuun, tehdään sovittelusopimus. Sovittelusopimukseen kirjataan ne asiat, joista sovitteluistunnoissa on sovittu ja joista on päästy asianomaisten kesken yhteisymmärrykseen. Sopimuk-

seen voidaan kirjata vahingonkorvausasioiden lisäksi esimerkiksi anteeksipyyntö tai mahdollinen käyttäytymissopimus. (Iivari 2008, 46, 57.) Erilaiset käyttäytymissopimukset ovat tavallisia erityisesti lähisuhdeväkivaltaan liittyvissä sovittelusopimuksissa.

Sovittelutapaamisen päätyttyä sovittelusopimus toimitetaan sovitteluohjaajille, jotka huolehtivat sen lähettamisestä eteenpäin asianmukaisille viranomaisille sovittelulain 16 §:n 4 kohdan velvoittamalla tavalla. Sovittelijan viimeinen tehtävä asian käsitteilyyn liittyen on sovittelulain 17 §:n 6 kohdan mukaisen selonteon toimittaminen sovittelutoimistolle sovittelun kulusta. (Sovittelulaki 1015/2005, 16 §, 17 §.)

2.4 Lähisuhdeväkivalta ja sovittelu

Lähisuhdeväkivallalla viitataan sellaisiin tapauksiin, joissa osapuolet ovat läheisessä suhteessa toisiinsa. Tämänkaltaisia suhteita ovat esimerkiksi avo- tai avioliitto tai vanhempi–lapsi-suhde. (Iivari 2008, 32.) Lähisuhteeksi luokitellaan myös nykyiset ja entiset parisuhteet, läheiset sukulaisuus- ja perhesuhteet sekä vastaavat läheiset ihmissuhteet. Lähisuhdeväkivaltatapauksia voivat sovittaa vain siihen erikseen koulutuksen saaneet sovittelijat, ja lähisuhdeväkivaltaa sovittelee aina kaksi sovittelijaa yhdessä. (Sosiaaliportin www-sivut 2013.)

Lähisuhdeväkivallan ollessa kyseessä rikosnimikkeenä on pahoinpitely. Muita lähisuhdeväkivaltaan liittyviä rikosnimikkeitä ovat muun muassa laitton uhkaus ja kotirauhan rikkominen. (Flick & Elonheimo 2010, 112.) Rikoslain 39/1889 21 luvun 5 §:n mukaan pahoinpitelyyn syyllistyy henkilö joka ”– tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan –”. Lähisuhdeväkivaltaan liittyvä pahoinpitely eroaa muista pahoinpitelytapauksista siinä, että tekijänä on uhrille läheinen henkilö. Lähisuhdeväkivalta ei siten ole pelkästään tunnusmerkistön mukainen teko, vaan lähisuhdeväkivaltaan liittyy sen luonteen vuoksi myös enemmän muita merkityksien, motiivien ja tilannetekijöiden tuomaa monimuotoisuutta kuin sellaiseen rikokseen, jossa osapuolet eivät tunne toisiaan.

Lähisuhdeväkivallan sovittelun tavoitteena on auttaa osapuolia löytämään keinoja ja jatkopalveluita, joilla heidän ongelmiaan voidaan lievittää ja väkivalta suhteessa lopettaa. Sovitteluideologia lähtee ajatuksesta, että ihmiset haluavat elää sovussa keskenään. Sovittelun kautta heitä pyritään tukemaan tämän tavoitteen saavuttamisessa. (Flick & Elonheimo 2010, 118, 119.)

Lähisuhdeväkivallan sovitteluprosessi eroaa rikos- ja riita-asioiden sovittelusta tapaamisten määrän suhteen. Lähisuhdeväkivaltatapausten ollessa kyseessä osapuolet tavataan aina ensin erikseen ennen varsinaista sovittelutapaamista (Flick & Elonheimo 2010, 121). Näissä erillistapaamisissa kartoitetaan osapuolten tilanne sekä heidän kykynsä asian käsittelemiseen. Erillistapaamisten perusteella arvioidaan, onko edellytyksiä edetä yhteistapaamiseen eli varsinaiseen sovitteluun: varmistetaan osapuolten vapaaehtoisuus sekä selvitetään, onko epäilyllä valmiutta ottaa vastuu teostaan. (Sosiaaliportin www-sivut 2013.) Osapuolten ollessa edelleen halukkaita sovitteluun ja sovittelun muiden edellytysten täytyttyä heitä voidaan myös valmistaa itse sovittelutapaamiseen. Yhteistapaamisessa osapuolille pyritään luomaan psyykkisesti ja fyysisesti turvallinen ympäristö (Flick & Elonheimo 2010, 121, 122).

Varsinaisessa yhteistapaamisessa molemmilla osapuolilla on mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä tapahtuneen kulusta. Myös tapahtuneeseen liittyviä tunteita käydään läpi ja niistä keskustellaan. Yhteistapaamisessa sovitaan vahinkojen korvaamisesta ja vääryyksien hyvittämisestä. Läheisissä suhteissa keskenään oleville asianomaisille symbolinen hyvittäminen saattaa olla tärkeämpää kuin materiaallinen hyvittäminen. (Flick & Elonheimo 2010, 122.) Lähisuhdeväkivallan sovittelun tuloksena voi syntyä esimerkiksi osapuolia sitovia käyttäytymissopimuksia, joilla osapuolet pyrkivät kohti väkivallatonta tulevaisuutta. Tämänkaltaisia sopimuksia ei oikeudessa voida vahvistaa, vaan ne sitovat asianomaisia lähinnä moraalisesti.

Lähisuhdeväkivallan sovittelun haasteet liittyvät suurelta osin uhrin oikeusturvaan. Sovittelun kautta on mahdollista vähentää uhrin kokemia haittoja tuomioistuinkäsittelyä tehokkaammin. Tilanteessa, jossa osapuolten välillä vallitsee suuri epätasapaino keskinäisissä valtasuhteissa, voi sovittelu kuitenkin vaikuttaa heikentävästi uhrin oikeusturvaan. Tämänkaltaisissa tilanteissa juuri sovittelijan ammattitaidolla ja puutumisella tilanteeseen on suuri merkitys. (Takala & Mielityinen 2001, 288.) Sovitteli-

jan tehtävänä onkin huolehtia, että myös hiljaisempi osapuoli saa äänensä kuuluviin. Sovittelijan tulee myös arvioida, onko sovittelu uhrille tarkoituksenmukaista tai vaarantaako sopimus uhrin oikeusturvaa. (Flick & Elonheimo 2010, 126.) Keskeistä sovittelussa on, että sovittelun molemmilla osapuolilla on riittävästi henkisiä voimavaroja osallistua keskusteluun sekä tuoda esiin omia näkökantojaan asiassa. Tilanteessa, jossa osapuolten keskeiset resurssit ovat epätasapainossa, sovittelijalta vaaditaan kykyä tukea heikompaa osapuolta. (Sambou & Uotila 2010, 174.)

2.5 Vahingonkorvaukset sovittelussa

Sovittelusopimuksen pohjalla on laki varallisoikeudellisista toimista 228/1929, joka antaa luonnollisille henkilöille mahdollisuuden tehdä vapaasti sopimuksia keskenään. Sovittelussa sovittavat asiat liittyvät yleensä uhrille aiheutuneisiin vahinkoihin ja niiden korvaamiseen. Korvausvastuu perustuu vahingonkorvauslain 412/1974 2 luvun 1 pykälän 1 momenttiin, jonka mukaan se, joka tahallisesti tai tuottamuksellisesti aiheuttaa toiselle vahinkoa, on velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon vahingonkärsijälle.

Sovitteluprosessin kuluessa asianomaiset voivat sopia tapaukseen liittyvistä vahingonkorvauksista niin korvaussummien kuin korvaustapojenkin suhteen. Sovittelijat eivät puutu asianomaisten keskinäisiin sopimuksiin, jos siihen ei ole erityistä aihetta. Sovittelijan tehtävä on huolehtia sopimusjärjestelyiden kohtuullisuudesta eli siitä, että korvaukset ovat samoilla linjoilla oikeudessa määrättävien korvausten kanssa sekä kohtuullisessa suhteessa aiheutuneisiin vahinkoihin. Tilanteessa, jossa sovittelijat havaitsevat korvausten merkittävästi eroavan yleisistä korvauskäytännöistä, on sovittelijan tehtävänä huolehtia asianomaisten oikeusturvasta tuomalla asia hienovaraisesti esille; lähtökohtaisesti kuitenkin asianomaisten omia näkemyksiä kunnioitetaan. (Iivari 2008, 48–50.)

Sovittelussa voidaan sopia aineellisten vahinkojen lisäksi myös henkilövahinkojen korvaamisesta niin kivun ja säryn kuin muidenkin tilapäisten tai pysyvien haittojen osalta. Aineelliset vahingot todetaan laskujen ja kuittien perusteella. Henkilövahinkoihin liittyen voidaan kohtuullisten korvausten määrittelyssä käyttää apuna henkilö-

vahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia. (Iivari 2008, 49.) Henkilövahinkoasiain neuvottelutoimikunnan suosituksia voidaan hyödyntää erityisesti harkittaessa kohtuullisia korvaussummia vahingonkorvauslain 412/1974 5 luvun 2c §:n mukaisiin korvauksiin kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta.

Tilanteessa, jossa sopimus vahingonkorvauksista on syntynyt mutta jossa toinen osapuoli kuitenkin jättää sovitut korvaukset maksamatta, on asianomistajan mahdollista saattaa asia noudattamatta jätetyn sopimuksen perusteella tuomioistuimen ratkaistavaksi niin sanotulla summaarisella haastehakemuksella eli käräjäoikeuden kansliaan toimitettavalla kirjallisella hakemuksella (Iivari 2008, 51, 60). Lain riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 20 §:n mukaan tuomioistuin voi vahvistaa sovittelussa syntyneen sopimuksen tai sen osan täytäntöönpanokelpoiseksi, jolloin korvauksista tulee ulosottokelpoinen (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011, 20 §). Rikosasioissa uhrilla on myös mahdollisuus hakea korvausta valtionkonttorilta henkilövahinkoihin liittyen (Rikosvahinkolaki 1204/2005 1§, 4 §).

2.6 Sovittelun merkitys oikeusprosessissa

Osapuolten päästyä sopimukseen kirjoitetaan sovittelusopimus, jonka kaikki osapuolet allekirjoittavat. Sovittelijat varmentavat sopimuksen vielä omilla allekirjoituksillaan. Sovittelusopimuksessa otetaan aina kantaa rangaistusvaatimukseen eli siis siihen, vaatiiko asianomistaja rangaistusta syytetylle tapahtuneen johdosta. Sovittelusopimus pohjassa on oma kohtansa rangaistusvaatimuksesta luopumiselle ja sen mahdollisille ehdoille. Ehtona rangaistusvaatimuksesta luopumiselle voi olla esimerkiksi sopimuksen toteutuminen eli muun muassa sovittujen vahingonkorvausten suorittaminen. (Iivari 2008, 57–58.)

Rikokset jaetaan asianomistajan alaisiin rikoksiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin. Asianomistajarikoksissa syyttäjällä ei ole syyteoikeutta ilman asianomistajan rangaistusvaatimusta. Asianomistajan luopuessa rangaistusvaatimuksestaan esimerkiksi sovitteluprosessin aikana hän menettää syyteoikeutensa kyseiseen asiaan eikä siten voi myöhemmin enää vaatia virallista syyttäjää ajamaan asiaansa oikeudessa.

(Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997, 1 luku 16 §.) Asianomistajarikokset voidaan siis kokonaisuudessaan sopia sovittelutapaamisissa, joissa asianomistaja luopuu rangaistusvaatimuksesta.

Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa virallisella syyttäjällä on aina oikeus nostaa syyte. Virallisella syyttäjällä on velvollisuus nostaa syyte sekä ajaa sitä, silloin kun on syytä epäillä, että rikos on tapahtunut ja rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi löytyy todennäköisiä syitä (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997, 1 luku 2 §, 6 §). Rikosoikeuslain 689/1997 8 §:n 1 kohdan mukaan – jos yleinen tai yksityinen etu ei muuta vaadi – syyttäjä saa kuitenkin jättää syytteen nostamatta, mikäli ”oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi –”. Onnistunut sovittelu ja sovittelusopimus ovat siis yksi syyttämättäjättämisperuste.

Rikoslain 6 luvun 6 §:n 3 kohdan mukaan sovinto on yksi mahdollinen rangaistuksen lieventämisperuste, ja saman luvun 8 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan sovinto voi myös johtaa lievemmän rangaistusasteikon käyttämiseen. Sovinto voi johtaa rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan mukaan myös kokonaan rangaistuksen tuomitsematta jättämiseen. (Rikoslaki 39/1889, 6§, 8§, 12§.) Siten onnistuneella sovittelulla ja osapuolten välisellä sopimuksella voi olla oikeudellista merkitystä asian oikeuskäsittelyn kannalta, vaikka syyttäjä sovittelusopimuksesta huolimatta ajaisikin syytettä ja asia käsiteltäisiin oikeudessa.

Lähisuhdeväkivaltaan liittyvän tapauksen ollessa kyseessä sovittelussa ei voida ratkaista asian rikosoikeudellista puolta, vaan sen ratkaiseminen kuuluu aina syyttäjäviranomaiselle. Lähisuhdeväkivaltaan liittyvät väkivaltarikokset ovat lähtökohtaisesti virallisen syyttäjän alaisia rikoksia. Jo lieväkin pahoinpitely yksityisellä paikalla on virallisen syyttäjän alainen rikos, silloin kun se kohdistuu lähisuhteeseen. Tämä tarkoittaa sitä, että syyttäjällä on näissä tapauksissa oikeus nostaa asiasta syyte asianomistajan tahdosta riippumatta. Muissa kuin lähisuhteeseen liittyvissä lievissä pahoinpitelyissä syyttäjällä ei vastaavasti tämänkaltaista oikeutta ole. Syyttäjän syyteoikeus on määritelty rikoslain 21 luvun 16 §:n 1 momentin toisessa kohdassa, jonka mukaan syyttäjällä on syyteoikeus lievissä pahoinpitelytapauksissa, jotka kohdistuvat

”tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen – –”. (Rikoslaki 441/2011, 21:16 §.)

3 SOVITTELUN OIKEUDELLISET PERUSTEET

3.1 Sovittelun lainsäädännöllinen perusta

Sovittelun oikeudellinen peruste voidaan nähdä olevan jo perustuslain 14 §:n 4 momentissa, jonka mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan sekä vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon (Perustuslaki 731/1999, 14§). Sovittelun oikeudelliset perusteet on kuvattu laissa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005 eli sovittelulaisissa. Lain 2 §:ssä määritellään sovittelun yleiset edellytykset ja 3 §:ssä sovittelussa käsiteltävät asiat.

Lain mukaan sovittelun edellytyksenä on osapuolten antama suostumus sovitteluun sekä käsiteltävän asian ja tapauksen soveltuvuus soviteltavaksi. Ohjeena sille, miten sovittelulakia tulisi käytännössä soveltaa, voidaan käyttää lakivaliokunnan mietintöä 13/2005 sekä hallituksen esitystä 93/2005. Lakivaliokunnan mietinnöllä on suuri painoarvo erityisesti lähisuhdeväkivallan sovitteluun liittyvissä soveltuvuusarvioinneissa, sillä itse laissa ei ole siitä erikseen säädetty. Pyrin työssäni eri oikeudellisten perusteiden kohdalla tuomaan esille lainsäätäjän kannan lain soveltamiseen.

3.1.1 Suostumus sovitteluprosessiin

Sovittelulain 1015/2005 2 §:ssä määritellään sovittelun oikeudellinen peruste seuraavanlaisesti: *”Sovittelu voidaan toteuttaa vain sellaisten osapuolten kesken, jotka ovat henkilökohtaisesti ja vapaaehtoisesti ilmaisseet suostuvansa sovitteluun ja jotka pystyvät ymmärtämään sovittelun sekä siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen – –”.*

Sovittelulain 15 §:n mukaan sovittelutoimistojen tulee varmistaa, että lain 2 §:n edellytykset täyttyvät ennen kuin asia voidaan ottaa soviteltavaksi (Sovittelulaki, 1015/2005, 15 §). Sovittelun tärkein edellytys on siis osapuolten vapaaehtoinen suostumus sovittelukäsittelylle – ilman sitä sovittelua ei ole mahdollista toteuttaa. Sovitteluun osallistuvien on mahdollista perua suostumuksensa milloin tahansa sovittelu-prosessin aikana. Sovittelulain 19 §:n mukaan sovittelutoimiston on keskeytettävä sovittelu välittömästi, jos sovittelun osapuoli peruuttaa suostumuksensa tai jos on syytä epäillä, ettei hän ole antanut suostumustaan sovitteluun vapaaehtoisesti (Sovittelulaki, 1015/2005, 19 §).

Osapuolten suostumuksen arviointi ei rajoitu ainoastaan sovittelu-prosessin alkuun vaan jatkuu koko prosessin ajan sovittelijoiden ja sovitteluohjaajien toimesta. Sovittelu-prosessin aikainen osapuolten suostumuksen arviointi on sovittelun oikeudellisten perusteiden toteutumisen kannalta ensiarvoisen tärkeää, sillä lakivaliokunnan mietinnön 13/2005 mukaan ”– on tärkeää, että sovittelun kuluessa sovittelija jatkuvasti valvoo sovittelun yleisten edellytysten olemassaoloa. Valiokunta pitää erityisen tärkeänä, että muun muassa lähisuhdeväkivaltatapauksia soviteltaessa – mutta myös muulloin – pidetään huolta siitä, että rikoksen uhria ei painosteta sovittelun jatkamiseen. Koska suostumuksen vapaaehtoisuus on sovittelun tavoitteiden saavuttamisen kannalta ensiarvoisen tärkeää, kynnyks sovittelun keskeyttämiselle ei voi olla kovin korkea silloin, kun herää epäilyksiä siitä, että osapuoli ei osallistu sovitteluun omasta vapaasta tahdostaan. Siksi valiokunta ehdottaa momenttia täydennettäväksi säännöksellä, jonka mukaan sovittelu on keskeytettävä myös, jos on syytä epäillä, ettei osapuolen antama suostumus ole vapaaehtoinen”. Lakivaliokunnan mietinnön mukaan sovittelija on siis avainasemassa tämän sovittelun edellytyksen täyttymisen arvioinnissa.

Sovittelulaissa on säädetty myös, että ennen kuin osapuoli antaa suostumuksensa sovitteluun, tulee hänelle selvittää hänen sovitteluun liittyvät oikeutensa ja asemansa sovittelussa (Sovittelulaki, 1015/2005, 2§). Lakivaliokunnan mietinnön mukaan on ensiarvoisen tärkeää, että osapuolet osallistuvat sovitteluun vapaaehtoiselta pohjalta ja että he ovat selvillä sovitteluun liittyvistä oikeuksistaan (Lakivaliokunnan mietintö 13/2005). Sovittelulain mukaan sovittelu on keskeytettävä, jos on perusteltua syytä epäillä, ettei sovittelun jompikumpi osapuoli kykene ymmärtämään sovittelun ja sii-

nä tehtävien ratkaisujen merkitystä asiansa käsittelylle (Sovittelulaki 1015/2005 19 §).

3.1.2 Sovitteluun soveltuminen

Sovittelulaissa määritellään rikostapausten soveltuminen sovitteluun seuraavasti: ”Sovittelussa voidaan käsitellä rikoksia, joiden arvioidaan soveltuvan soviteltaviksi, kun otetaan huomioon rikoksen laatu ja tekotapa, rikoksesta epäillyn ja uhrin keskinäinen suhde sekä muut rikokseen liittyvät seikat kokonaisuutena.” (Sovittelulaki 1015/2005, 3 §). Lakivaliokunnan mietinnön mukaan tyypillisiä soviteltavia rikoksia ovat muun muassa pahoinpitelyt, varkaudet ja vahingonteot. Sovitteluun eivät sitä vastoin mietinnön mukaan sovellu erityisen törkeät rikokset eivätkä esimerkiksi sotilasrikokset. (Lakivaliokunnan mietintö 13/2005.)

Sovittelulain mukaan sovittelutoimisto voi keskeyttää sovitteluprosessin, jos osoitetaan, että sovittelun onnistumiselle ei ole olemassa edellytyksiä (Sovittelulaki, 1015/2005, 19 §, 2 momentti). Lakivaliokunnan mietinnön 13/2005 mukaan sovittelulle ei ole edellytyksiä silloin kun rikoksen tekijä käyttää hyväkseen uhrin suojaamatonta asemaa niin, että uhri pelkää häntä. Lisäksi mietinnön mukaan huomioon on otettava kaikki muut rikokseen liittyvät seikat kokonaisuudessaan, kuten esimerkiksi rikoksen tekemiseen johtanut tilanne sekä tekijän pyrkimys poistaa rikoksen vaikutuksia. (Lakivaliokunnan mietintö 13/2005.)

3.2 Lähisuhdeväkivallan sovittelun oikeudellinen perusta

Laissa ei ole erikseen määritelty lähisuhdeväkivallan sovittelun perusteista, vaan lähisuhdeväkivallan sovittelun oikeudellisina perusteina ovat edellä kuvatut sovittelun yleiset oikeudelliset perusteet. Lakivaliokunta on kuitenkin mietinnössään ottanut kantaa erikseen lähisuhdeväkivallan sovitteluun. Lakivaliokunnan mietinnön mukaan ”– – sovittelu voi tarjota varteenotettavan keinon perhesuhteen tai muun lähisuhteen korjaamiseksi etenkin niissä tilanteissa, joissa rikoksentehtäjä tunnustaa menettäneensä väärin ja aidosti katu tekoaan. Lähisuhdeväkivaltaa sisältäviä tapauksia ei va-

liokunnan mielestä sen sijaan pitää ottaa soviteltaviksi esimerkiksi silloin, kun väkivalta on kyseisessä suhteessa toistuvaa tai kun osapuolet ovat jo aiemminkin osallistuneet sovitteluun lähisuhdeväkivallan vuoksi. Tällaiset tapaukset eivät sovellu soviteltaviksi myöskään, jos tekijän suhtautuminen tapahtuneeseen rikokseen tai tekijän ja uhrin välinen suhde muutoin osoittaa tekijän pitävän väkivallan käyttöä hyväksyttävänä keinona lähisuhteessa ilmenevien ristiriitojen ratkaisemiseksi” (Lakivaliokunnan mietintö 13/2005).

Lakivaliokunnan mietinnön mukaan lähisuhdeväkivallan sovittelun kohdalla sovittelulain 3 §:n tarkoittamassa soveltuvuusarvioinnissa tulee siis huomioida yleisten edellytysten täyttymisen lisäksi myös väkivallan toistuvuutta sekä väkivallan tekijän omaa asennetta väkivallan tekoon (Lakivaliokunnan mietintö 13/2005). Edellä mainittuihin seikkoihin liittyvät esteet sovitteluprosessin jatkamiselle saattavat tulla ilmi vasta erillisissä tapaamisissa osapuolten kanssa. Näin ollen onkin tärkeää, että lähisuhdeväkivallan osapuolet tavataan aina erikseen ennen itse sovittelutapaamista.

Lakivaliokunnan mietinnön mukaan toistuvaa lähisuhdeväkivaltaa ei pidä sovittaa. Sovitteluprosessi on syytä keskeyttää, jos on viitteitä siitä, että väkivalta on jatkunut suhteessa pidempään. Periaatteessa tämä tarkoittaa sitä, että sovitteluun saapuvien lähisuhdeväkivaltatapausten tulisi olla kertaluonteisia. Usein näin voi rikosoikeudellisesta näkökulmasta katsottuna ollakin, sillä kyseinen tapaus voi olla ensimmäinen väkivallanteko, joka tulee poliisin tietoon, vaikka väkivaltaa olisi parisuhteessa jatkunut jo pitempään. Pitkään jatkunut väkivalta saattaa tulla esille vasta sovittelijoiden tavatessa osapuolet erillistapaamisissa, jolloin sovittelijoiden valveutuneisuudella on suuri merkitys lakivaliokunnan tarkoittaman lain soveltamisen varmistamisessa. Sovittelijoiden koulutus on siten tärkeässä osassa lakivaliokunnan mietinnön mukaisien periaatteiden toteutumisessa lähisuhdeväkivallan sovittelussa.

Toinen tärkeä valiokunnan mietinnön pohjalta esiin nouseva seikka on tekijän asenne väkivallan tekoa kohtaan. Jos erillistapaamisissa nousee esiin viitteitä siitä, että tekijä vähättelee tekoaan tai ei osoita halua tai kykyä ottaa vastuuta tapahtuneesta, on sovitteluprosessi niin ikään keskeytettävä. Lähisuhdeväkivallan sovittelun edellytyksenä voikin lakivaliokunnan mietinnön pohjalta pitää rikoksen tekijän vastuunottokykyä sekä pahoittelevaa asennetta tapahtumaa kohtaan.

4 OIKEUDELLISTEN PERIAATTEIDEN SOVELTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ VARSINAIS-SUOMEN SOVITTELUTOIMISTOLLA

Sovittelun oikeudelliset edellytykset liittyvät osapuolten vapaaehtoiseen suostumukseen sekä yleisten edellytysten täyttymiseen. Tässä luvussa tarkastellaan, miten laissa ja lain esitöissä määriteltyjä perusteita sovittelulle käytännössä sovelletaan ja millaisilla keinoilla niiden toteutuminen varmistetaan Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla. Tarkastelen perusteiden toteutumista lähisuhdeväkivallan näkökulmasta.

4.1 Sovittelun merkityksen ymmärtämisen varmistaminen

Haastateltavilta kysyttiin, miten he varmistavat sen, että sovittelun osapuolet ovat ymmärtäneet sovittelun merkityksen heidän asiansa käsittelyn kannalta. Haastattelun kautta selvisi, että osapuolille lähetetään aina kirje, jossa on tarkkaan selvitetty, mitä sovittelu on ja miten sovitteluprosessi etenee. Osapuolia pyydetään kirjeessä ottamaan yhteyttä sovittelutoimistoon, jotta varmistetaan osapuolille varmasti sopiva ja kiireetön hetki keskustella sovittelusta sekä mahdollisuus keskustella tapauksesta ilman, että toinen osapuoli on kuulemassa käytyjä keskusteluja.

Osapuolten kanssa käydyn keskustelun pohjalta sovitteluohjaajat päättelevät, onko osapuoli ymmärtänyt sovittelun merkityksen vai onko tarvetta selventää asiaa vielä lisää. Haastattelussa selvisi, että ohjaajat kokevat ymmärryksen varmistamisen olevan vaikeaa. Ohjaajat luottavat tässä asiassa pitkälti intuitioonsa ja siihen, millainen kuva heille osapuolten kanssa käydyn keskustelun perusteella muodostuu: nouseeko heille esimerkiksi epäily osapuolen kysymysten tai kertomusten pohjalta siitä, ettei osapuoli ole kunnolla ymmärtänyt sovittelun merkitystä. Haastateltavat tuovat myös esille, että sovittelijat kykenevät osapuolten kanssa käydyissä erillistapaamisissa vielä omalta osaltaan varmistamaan osapuolten ymmärtämystä sovittelusta ja sen tarkoituksesta.

4.2 Vapaaehtoisuuden varmistaminen

Kysyttäessä, miten osapuolten vapaaehtoisuus varmistetaan, molemmat ohjaajat ilmoittivat varmistuvansa osapuolten vapaaehtoisuudesta keskustelemalla kummankin osapuolen kanssa erikseen heidän ottaessaan yhteyttä ohjaajiin. Haastateltavat kokivat, että heidän pitää luottaa siihen, mitä osapuolet heille kertovat ja hyväksyä se, etteivät he voi varmuudella tietää osapuolten välisestä painostuksesta, jos kumpikaan osapuoli ei siitä kerro. Toisen sovitteluohjaajan mukaan painostus voi joskus olla myös näkymätöntä ja ilmetä esimerkiksi lauseena ”kyllä hän nyt varmaan haluaisi, että minä suostun sovitteluun”.

Haastateltavilta kysyttiin, mihin vapaaehtoisuutta koskeviin asioihin he kiinnittävät huomiota sovittelijoiden kertomuksissa erillistapaamisista. Haastateltavat kertoivat kiinnittävänsä huomiota sovittelijoiden kertomuksessa viitteisiin siitä, onko sovitteli-joille tapaamisten jälkeen tullut tunne tai havainto siitä, että toista osapuolta olisi painostettu jotenkin. Haastattelussa myös selvisi, että sovittelijoita on opastettu kysymään erillistapaamisissa suoraan uhrilta pelkäämisestä ja painostamisesta.

4.3 Tapausten soviteltavaksi soveltuminen

4.3.1 Soviteltavuuden arviointi

Haastateltavilta kysyttiin, miten he arvioivat jutun soviteltavaksi soveltumista. Haastateltavat arvioivat juttujen sovitteluun soveltumista kokonaistilanteesta käsin. He pohtivat sovittelun hyötyjä osapuolille sekä osapuolten halua ja valmiutta keskustella asiasta. Lisäksi arvioidaan epäillyn vastuunottokykyä. Molemmat ohjaajat kertovat, ettei toistuvaa väkivaltaa sovitella: eli jos erillistapaamisissa selviää, että väkivalta osapuolten välillä on arkipäiväistä tai selkeästi konfliktien ratkaisutapa osapuolten välisessä suhteessa, tehdään aina kielteinen sovittelupäätös. Tilanteessa, jossa osapuolet ovat jo olleet oikeudessa tai sovittelussa väkivaltaisen käytöksen johdosta, tehdään kielteinen sovittelupäätös.

Molemmat haastateltavat myös painottavat, että sovittelussa tarkoituksena on keskustella ja käsitellä tapahtunutta. Jos asianomaiset eivät ole halukkaita keskustelemaan asiasta, ei tapausta ole mahdollista sovittaa. Tilanteessa, jossa osapuolet ilmoittavat jo keskenään sopineensa asian, kysytään aina, miten asia on sovittu ja mitä osapuolet ovat sopineet. Näissäkin tilanteissa osapuolilta edellytetään aina siten keskustelua asiasta.

Haastateltavat kertoivat kiinnostävänsä huomiota sovittelijoiden kertomuksissa erillis-tapaamisista havaintoihin siitä, miten epäilty kokee tilanteen, myöntääkö hän tekonsa ja onko hän pahoillaan. Toisen ohjaajan mielestä itse rikosnimikkeen myöntäminen ei ole tärkeää, kunhan tekijä muuten ottaa vastuun teoistaan, ymmärtää tehneensä väärin ja katu tekoaan.

Haastateltavilta kysyttiin myös mielipidettä siitä, millaiset jutut eivät ollenkaan sovellu soviteltavaksi. Haastateltavat pitivät tapauksia, joissa syytetty ei ota minkäänlaista vastuuta teoistaan ja jossa toinen osapuoli on alisteisessa asemassa, täysin sopimattomina soviteltaviksi. Niin ikään tapaukset, joissa toinen osapuoli pelkää toista tai joissa on viitteitä painostuksesta, eivät sovellu soviteltavaksi. Myös osapuolten mielenterveysongelmat tai voimavarojen puute saattavat vaikuttaa siihen, ettei sovittelua voida toteuttaa.

Haastateltavien mielestä erittäin hyvin soviteltavaksi sopivat kertaluonteiset tapaukset, joissa tekijä on pahoillaan tapahtuneesta sekä haluaa hyvittää sen uhrille, ja joissa asianomistaja on valmis keskustelemaan asiasta. Lisäksi hyviä edellytyksiä sovittelulle ovat osapuolten motivoituneisuus sovitteluun sekä halu itse selvittää ja käydä läpi tapahtunut asia. Myös halukkuus muutokseen ja valmius sekä halu hakea apua ovat seikkoja, jotka tekevät tapauksesta hyvin soviteltavan. Parhaimmillaan haastateltavien mielestä sovittelun kautta osapuolet kykenevät löytämään keinoja väkivallattomaan tulevaisuuteen sekä hakeutumaan tarpeen mukaan muiden auttamispalveluiden piiriin.

4.3.2 Lähisuhdeväkivallan soviteltavuus

Haastateltavilta kysyttiin, miten heidän mielestään lähisuhdeväkivalta soveltuu soviteltavaksi. Toinen sovitteluohjaaja katsoi, että lähisuhdeväkivalta soveltuu soviteltavaksi tietyin edellytyksin, kunhan pysytään tarkkana sen kanssa, mitä sovitellaan ja miten pitkälle sovittelun kanssa mennään. Toinen haastateltava korosti soviteltavien juttujen valinnassa kriittisyyttä, eli ettei juttuja sovitella vain sovittelun tähden.

Kummatkin ohjaajat katsovat, etteivät kaikkein törkeimmät tapaukset sovellu soviteltavaksi. Sellaiset tapaukset eivät edes ohjaudu sovitteluun, vaan soviteltavat jutut ovat yleensä lievimmästä päästä. Tällöin sovittelulla ja palveluohjauksella on usein vielä mahdollista vaikuttaa ennaltaehkäisevästi väkivallan uusiutumiseen ja auttaa osapuolia saavuttamaan väkivallaton tulevaisuus. Kummatkin sovitteluohjaajat pitävät osapuolille annettavaa palveluohjausta tärkeänä osana sovitteluprosessia ja katsovat, että väkivallantekijän varhainen avunhakeminen ja hänen ohjaamisensa palveluiden piiriin saattaa ehkäistä rikoksen uusimista ja vähentää väkivallan esiintymistä jatkossa.

Lopuksi haastateltavilta kysyttiin, voiko lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tapausten sovittelusta olla suoranaisesti haittaa joissakin tapauksissa. Toinen sovitteluohjaaja koki, ettei sovittelusta itsessään voi olla haittaa. Tapaukset, joihin liittyy mahdollista haittaa, mm. asianomistajan uhriutumisen tai hänen alisteisen asemansa tähden, karstiutuvat jo alkuvaiheessa pois sovittelusta.

Toinen haastateltava katsoo, että koska syyttäjällä on mahdollisuus tehdä syyttämättäjäyttämispäätös sovittelussa syntyneen sovinnon perusteella, voi sovittelusta olla haittaa, jos sovittelussa ei ole huolehdittu laadusta. Laadulla haastateltava viittaa siihen, että lain esitöissä kirjatut kriteerit ovat sovittelussa täyttyneet. Haastateltava kuitenkin pitää hyvänä asiana sitä, että tapausten eteneminen oikeusprosessissa on aina viime kädessä syyttäjän harkinnan varassa.

Sovittelutoiminnan ja sovittelijoiden koulutuksen laadukkuuden takaamisen apuna Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla on käytössä laatukäsikirja. Kirja toimii niin

työnohjauksen kun käytännön toiminnankin apuna. Laatukäsikirjaa kehitetään jatkuvasti käytännön kokemusten pohjalta. (Laurila 2013, 3.)

5 POHDINTAA

Lähisuhdeväkivallan sovittelu on herättänyt paljon keskustelua, ja lähisuhdeväkivallan sovitteluun liittyen on esitetty useita vastaväitteitä. Yleisimmät vastaväitteet liittyvät siihen, että lähisuhdeväkivallan sovittelun on epäilty päästävän tekijä liian helpolla. Sovittelussa asianomaiset joutuvat käymään läpi tapahtuneen sekä keskustelemaan asiasta; joillekin se voi olla vaikeampaa kuin asian käsittely oikeudessa. Kuitenkin kuten toinen haastateltava edellä totesi, jos sovittelutoimistoissa ei huolehdi laadusta eli siis siitä, että lainsäädännössä asetetut kriteerit täyttyvät, on aina olemassa se vaara, että syytetty pääsee liian helpolla. Kun syyttäjä tekee syyttämättäjättämispäätöksen sovittelusopimuksen perusteella, hänen tulisi voida luottaa siihen, että asia on perusteellisesti käsitelty sovittelussa. Laadunvalvonta liittyy pitkälti mielestäni juuri sovittelusopimusten tekemiseen. Sopimuksia ei tulisi tehdä vain sopimisen tähden, vaan sovittelussa syntyvien sopimusten tulisi olla aitoja asianomaisten välisiä sopimuksia. Vastuu sopimusten laadusta on sovittelijoilla, joita kouluttamalla sovittelutoimistot takaavat sovittelusopimusten laadukkuuden.

Ongelmalliseksi on myös nähty osapuolten keskinäiset valtasuhteet ja se, että epäilty voisi niitä hyväksikäyttämällä painostaa uhria suostumaan niin itse sovitteluun kuin sovintoonkin. Sovitteluohjaajat yhdessä sovittelijoiden kanssa arvioivat koko sovitteluprosessin ajan asianomaisten vapaaehtoisuutta ja tarkkailevat valtasuhteiden mahdollista väärinkäyttöä. Sovitteluohjaaja Daniela Sundell on parhaillaan kehittämässä osana opinnäytetyötään lähisuhdeväkivallan sovittelun kriteerityökalua asianomaisten vapaaehtoisuuden arviointia ja tapauksen sovittelun soveltuvuusarviointia helpottamaan. Tarkoituksena on luoda käytännönläheinen työväline, jolla sovittelijat voivat erillistapaamisten jälkeen arvioida tapauksen soveltumista soviteltavaksi kummankin osapuolen kannalta sekä osapuolten vapaaehtoisuuden tasoa. Arvioinnit

pisteytetään ja kokonaispisteiden perusteella lasketaan kokonaisarvosana, jonka pohjalta tehdään tapauskohtaisesti arvio jokaisen jutun soviteltavuuden edellytyksistä.

Sovittelun on myös väitetty huonontavan osapuolten oikeusturvaa. Lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tapausten kohdalla tämä ei kuitenkaan mielestäni ole mahdollista, sillä lähisuhteeseen liittyvät väkivaltarikokset ovat aina virallisen syyttäjän alaisia rikoksia ja siten niiden osalta ei sovittelussa ole mahdollista päästä lopulliseen ratkaisuun. Vaikka uhri luopuisikin syytteistä sovitteluprosessin aikana, on syyttäjän harjinnan varassa syytteen nostaminen tai syyttämättä jättäminen.

Lievä väkivalta lähisuhteessa tuli virallisen syyttäjän alaiseksi rikokseksi vuonna 2011. Hallituksen esityksen 78/2010 rikoslain 21 luvun 16 pykälän muuttamisen taustalla oli erityisesti lähisuhdeväkivallalle tyypillisen piirteen – uhrin läheinen suhde tekijään – huomioon ottaminen lainsäädännössä. Tuomalla lähisuhteisiin liittyvät väkivallan teot virallisen syyttäjän syyteoikeuden piiriin, pyrittiin puuttumaan myös uhrin mahdolliseen alisteisen aseman väärinkäyttöön. (Hallituksen esitys 78/2010.) Noudatettaessa sovittelun oikeudellisia perusteita ja huolehtimalla siitä, ettei tekijä kykene käyttämään uhrin alisteista asemaa sovittelussa hyväkseen, ei myöskään itse sovittelulla tulla tukeneeksi vääristyneitä valta-asetelmia lähisuhteissa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Työni teoriaosuudessa käytettävä tutkimusmenetelmä oli tekstianalyysi. Pyrkimyksenä oli selvittää, mitä säädöksiä laissa on sovittelun oikeudellisiin edellytyksiin liittyen sekä miten lainsäätaja on tarkoittanut, että niitä sovelletaan. Empiriaosuus toteutettiin teemahaastatteluna, jonka avulla saatiin tietoa siitä, miten Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla oikeudelliset edellytykset käytännössä toteutuvat.

Sovittelutoiminta perustuu lakiin rikos- ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. Lain mukaan sovitella voi ainoastaan tapauksia, joissa osapuolet ovat omasta vapaasta

tahdostaan antaneet suostumuksensa sovitteluun sekä tapauksia, jotka luonteensa ja asianomistajien keskinäisen suhteen perusteella soveltuvat soviteltaviksi. Lain esitöissä on otettu kantaa lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tapausten soviteltavuuden arvioinnissa erityisesti huomioon otettaviin seikkoihin. Huomiota on kiinnitettävä osapuolten välisiin valtasuhteisiin ja mahdollisiin viitteisiin uhrin painostamisesta.

Haastattelujen pohjalta selvisi, että Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla lain ja sen esitöiden tarkoitus on huomioitu. Käytännön työssään sovitteluohjaajat soveltavat lainsäädäntöä sekä ovat ottaneet lähisuhdeväkivallan sovittelun kohdalla huomioon lainsäätäjän lain esivalmistelutöissä mainitsemat erityispiirteet. Sovittelun oikeudellisten edellytysten toteutumisesta huolehditaan jokaisen tapauksen kohdalla.

Sovitteluohjaajat kokivat vaikeimmaksi osapuolten ymmärryksen tason arvioinnin. Suostumuksen vapaaehtoisuuden arvioinnissa taas sovitteluohjaajat luottivat osapuolten kertomuksiin sekä sovittelijoiden havaintoihin. Soviteltavien tapausten soveltuvuusarvioinnissa arvioitiin osapuolten tilannetta kokonaisuutena sekä pohdittiin sovittelun etuja ja haittoja osapuolille. Lain esivalmistelutöissä mainitut tapaukset, joihin sovittelu ei lainsäätäjän mukaan sovi, otettiin vakavasti ja sovitteluun sopimattomista tapauksista tehtiin kielteinen sovittelupäätös. Kumpikin sovitteluohjaaja piti lähisuhdeväkivaltaa sovitteluun soveltuvana asiana, kunhan sovittelun yleisten edellytysten täyttymisestä huolehditaan.

Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla on kehitteillä laatutyökalu lähisuhdeväkivallan sovittelun oikeudellisten edellytysten toteutumisen varmistamiseksi. Vapaaehtoisuuden ja tapausten soviteltavaksi soveltumisen varmistamiseen tullaan siis jatkossa kiinnittämään entistäkin enemmän huomiota. Haastattelujen perusteella esiin nousi kuitenkin myös asianomaisten ymmärryksen tason arvioinnin vaikeus: kummatkin haastateltavat kokivat tämän haasteelliseksi. Mahdolliset kehitysehdotukset liittyvätkin juuri ymmärryksen varmistamiseen, johon mielestäni voisi jatkossa kiinnittää enemmän huomiota. Asianomaisten ymmärryksen tason arvioimiseksi ja riittävän ymmärryksen tason varmistamisen avuksi voisi esimerkiksi kehittää jonkinlaisen työkalun, kuten listan kysymyksiä, joilla asiasta voitaisiin varmentua.

Lähisuhdeväkivallan sovittelua on tutkittu tähän mennessä vähän. Mahdollisia tutkimusaiheita ovat esimerkiksi eri sovittelutoimistojen käytäntöjen vertailut oikeudellisten edellytysten soveltamisen ja varmistamisen osalta. Vastaavanlainen tutkimus voitaisiin myös toteuttaa haastatteleamalla sovittelijoita, sillä ovathan sovittelijat juuri niitä, jotka käytännössä oikeudellisten edellytysten soveltumista pitkälle arvioivat osapuolet tavattuana.

7 LOPUKSI

Tämän työn tutkimusongelmana oli selvittää, mitä oikeudellisia edellytyksiä sovittelulle on ja miten niiden toteutuminen Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla varmistetaan. Teemahaastattelu soveltui mielestäni hyvin tutkimuskeinoksi kyseiseen tutkimusaiheeseen, ja haastattelun kautta saatiin hyvin vastauksia tutkimuskysymyksiin. Haastateltavia olisi toki voinut olla enemmänkin, ja eri toimistojen välisten käytäntöjen arviointi olisi antanut lisää syvyyttä työlleni, mutta Varsinais-Suomen toimiston osalta haastateltavaksi valittiin juuri ne henkilöt, jotka olivat avainasemassa ongelman selvittämisen kannalta.

Itselleni tutkimus antoi lisää edellytyksiä sovittelun luonteen ymmärtämiseen sekä välineitä oikeudellisten edellytysten arviointiin. Sovittelijana toimiessani osallistun myös soveltuvuusarviointiprosessiin, joten sen kannalta opinnäytetyöstä on selkeää hyötyä oman ammattitaitoni kehittymiselle. Myös Varsinais-Suomen sovittelutoimistolle ns. hiljaisen tiedon kerääminen ja raportointi voi toimia pohjana laadun valvonnan ja toiminnan kehittämiseksi.

LÄHTEET

Kirjallisuuslähteet:

Hirsjärvi, S., Remes, P & Sajamaa, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: tammi

Husa, J., Mutanen A & Pohjalainen T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Tampere: Esa print.

Flink, A. & Elonheimo, H. 2010. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan sovittelu – mahdollisuuksia ja rajoituksia. Teoksessa E. Poikela (toim.) Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Helsinki: Ws Bookwel, 109 – 131.

Iivari, J. 2008. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Laurila, R. 2013. Varsinais-Suomen sovittelutoimiston laatukäsikirja.

Sambou, S. & Uotila E. 2010. Lähisuhdeväkivallan sovittelun haasteet. Oikeus 39:2, 167–176.

Takala, J-P. & Mielityinen, I. 2001. Rikosten sovittelu ja parisuhdeväkivalta: sovinnon aika? Teoksessa S. Pohjonen (toim.) Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino oy, 283-328.

Oikeuslähteet:

Hallituksen esitys 93/2005 laiksi rikosasioiden sovittelusta

Hallituksen esitys 78/2010 rikoslain 21 luvun 16 pykälän muuttamiseksi

Lakivaliokunnan mietintö 13/2005

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 2011. L 29.4.2011/394 muutoksineen

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. 2005. L 9.12.2005/1015 muutoksineen

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. 1997. L 11.7.1997/689 muutoksineen

Laki varallisoikeudellisista toimista. 1929. L 13.6.1929/228 muutoksineen

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta. 1999. L 21.5.1999/621 muutoksineen

Rikoslaki. 1889. L 19.12.1889/39 muutoksineen

Rikosvahinkolaki. 2005. L 29.4.2005/1204 muutoksineen

Suomen perustuslaki. 1999. L 11.6.1999/731 muutoksineen

Vahingonkorvauslaki. 1974. L 31.5.1974/412 muutoksineen

Internet-lähteet:

Oikeuslaitoksen www-sivut 2013. Viitattu 7.5.2013. www.oikeus.fi.

Sosiaaliportin www-sivut 2013. Viitattu 8.5.2013. www.sosiaaliportti.fi

Sovittelutyöryhmän mietintö 31.1.2006. Viitattu 11.5.2013. Löydettävissä
:<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/cfdd45bd-0668-462c-9a41-d64b37ff419d>

Suomen sovittelufoorumin www-sivut 2012. Viitattu 11.5.2012. www.sovittelu.com

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen www-sivut 2013. Viitattu 7.5.2013. www.thl.fi